УДК 378:004

Н.М. Болюбаш

ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ДИСЦИПЛІН КОМП'ЮТЕРНОГО ЦИКЛУ

Інтеграція країни в міжнародне освітнє та економічне співтовариство обумовлює нові, більш жорсткі вимоги до рівня професійної підготовки майбутніх економістів. Одним з основних завдань професійної освіти стає підготовка конкурентоспроможного фахівця, який має високий рівень професійної компетентності. Це обумовило появу і впровадження у світові системи освіти компетентнісного підходу до організації освітнього процесу.

Формування професійної компетентності майбутніх економістів передбачає переорієнтацію традиційної освітньої парадигми з переважанням трансляції знань, формуванням умінь і навичок на створення умов для оволодіння комплексом компетенцій. Компетенції будемо характеризувати як сукупність взаємозалежних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності, досвіду, ціннісних орієнтацій), що задаються стосовно певного кола предметів і процесів та які необхідні для нормальної життєдіяльності економіста в суспільстві. Компетентність означає володіння комплексом відповідних компетенцій.

Різноманітні аспекти, пов'язані з упровадженням компетентнісного підходу, досліджують вітчизняні та зарубіжні вчені (Н. Кузьміна, Л. Петровська, А. Маркова, В. Шапкін, Н. Розов, І. Зимня, В. Лозова, А. Хуторський, Н. Баловсяк та ін.). У роботах В. Байденко, І. Зимньої, А. Хуторського та інших науковців розглянуто сутність компетентнісного підходу в освіті і взаємозв'язок його провідних конструктів. Окремим напрямом педагогічних досліджень є визначення видів компетенцій, їх ієрархії і структури та узгодження з рівнями професійної підготовки майбутніх фахівців.

Як показує аналіз досвіду європейських освітніх систем, ефективним механізмом упровадження компетентнісного підходу в професійну освіту майбутніх фахівців є оновлення змісту освіти в термінах компетенцій [1]. Незважаючи на ґрунтовність досліджень проблеми формування професійної компетентності майбутніх фахівців, було виявлено відсутність загальноприйнятих основ виділення компетенцій, їх розмежування. Потребує розроблення перелік інформаційних компетенцій стосовно економічних спеціальностей, їх відображення в освітніх стандартах.

Компетентнісний підхід, проголошений як доктрина у сфері політики розвитку освіти, потребує установлення переліку компетенцій та їх змістовного наповнення, оскільки результати навчання мають бути представлені в термінах компетенцій. **Метою** статті є аналіз підходів до визначення видів професійних компетенцій, установлення переліку й формулювання компетенцій, що розвиваються в процесі вивчення майбутніми економістами дисциплін комп'ютерного циклу.

У науковій літературі існує багато різних авторських позицій щодо видів компетенцій майбутніх фахівців [2, 3]. У даному дослідженні будемо дотримуватися методології, що була запропонована вченими РДПУ ім. А.І. Герцена (В. Козирєвим, Н. Радіоновою, А. Тряпіциною, О. Акуловою та ін.), згідно з якою професійна компетентність розглядається як володіння сукупністю таких груп компетенцій [4]:

- *ключові* компетенції − необхідні для будь-якої професійної діяльності, пов'язані з професійним успіхом особистості у швидко мінливому сучасному суспільстві;

- *базові* компетенції є загальнопрофесійними, відбивають специфіку професійної діяльності майбутнього фахівця;
- *спеціальні* компетенції є професійно-профільними, відбивають специфіку конкретної предметної або надпредметної сфери професійної діяльності.

Ключові, базові та спеціальні компетенції взаємозалежні й розвиваються одночасно. Їх єдність забезпечує становлення професійної компетентності як певної цілісності, так й інтегративної особистісної характеристики [4]. Такий підхід є найбільш зручним в умовах наявності різних рівнів вищої професійної освіти. У проектах нових держстандартів передбачається закріпити однаковий набір ключових компетенцій для одного напряму освіти, а набори базових і спеціальних компетенцій для бакалавра й магістра зробити різними за обсягом: кількість компетенцій зростає при переході на більш високий рівень освіти.

Одним з основних завдань формування складу компетенцій майбутніх економістів є виявлення набору найбільш значущих компетенцій: ключових, базових і спеціальних. Ключові компетенції є універсальними, надпрофесійними, забезпечують успішність майбутніх фахівців у конкурентному суспільстві. Серед науковців немає єдиного підходу до визначення узгодженого переліку ключових компетенцій. Узагальнюючи підходи різних науковців, зарубіжний досвід, було сформовано перелік ключових компетенцій майбутніх економістів:

- *особистісно-індивідуальні компетенції* − сукупність компетенцій, що відображають індивідуальні якості особистості майбутнього фахівця та визначають його поведінку в особистому та суспільному житті;
- *системно-інструментальні компетенції* − це компетенції, що відображають системні когнітивні та пізнавальні здібності майбутнього фахівця, які визначають успішність його діяльності в особистому та суспільному житті;
- *інформаційні компетенції* відображають здатність майбутнього фахівця отримувати й аналізувати інформацію в усіх її формах для вирішення поставлених завдань у професійній діяльності та повсякденному житті;
- *компетенції міжособистісної та соціальної взаємодії* − сукупність компетенцій, що відображають комунікативні й управлінські здібності майбутнього фахівця, які визначають успішність його існування в соціумі.

На сьогодні в педагогічній і методичній літературі немає однозначного переліку спеціальних і базових компетенцій, які мають бути сформовані під час навчання економістів у вищому навчальному закладі [5]. Їх виявлення потребує подальшого розроблення з залученням учених-педагогів, роботодавців та випускників економічних спеціальностей. У своєму дослідженні формування професійної компетентності майбутніх економістів ми розглядаємо в рамках вивчення дисциплін комп'ютерного циклу „Основи інформаційних технологій" та „Технологія комп'ютерних мереж", які сприяють становленню професійної компетентності через формування ключових, базових і спеціальних інформаційних компетенцій, тісно пов'язаних з іншими видами ключових компетенцій.

Думки різних авторів з приводу класифікації інформаційних компетенцій дуже різняться, відсутні загальноприйняті основи виділення компетенцій, їх розмежування. Деякі науковці в сукупності інформаційних компетенцій виділяють такі групи: інформаційний блок, блок комп'ютерної та інформаційної техніки, блок операційної системи, блок прикладних програм [6, с. 97-98]. О. Кареліна класифікує компетенції у сфері інформаційних технологій за ознакою їх належності до роботи з такими компонентами: апаратним забезпеченням, програмним забезпеченням, умінням працювати з даними різних типів, умінням працювати з людьми в інформаційній системі [7, с.228-229]. Н. Баловсяк, представляючи інформаційну компетентність у вигляді двох компонент –

особистісної та професійно-інформаційної − виділяє в останній інформаційно-пошукову, комп'ютерно-технологічну та процесуально-діяльнісну компетенції [8, с. 83-101]. М. Головань в основу класифікації основних інформаційних компетенцій поклав види інформаційної діяльності [5].

Ми, як було зазначено, будемо розділяти інформаційні компетенції, які формуються в процесі вивчення дисциплін комп'ютерного циклу, на ключові, базові та спеціальні. Ключові інформаційні компетенції визначають здатність застосування інформаційних і комп'ютерних технологій при розв'язанні загальних завдань. Базові інформаційні компетенції визначають здатність майбутнього фахівця застосовувати сучасні інформаційні технології при розв'язанні загальнопрофесійних завдань, які є спільними для економістів різних спеціалізацій. Спеціальні інформаційні компетенції є професійно-профільними та вузькоспеціалізованими, визначають здатність до застосування інформаційних і телекомунікаційних технологій у конкретній сфері діяльності економіста з урахуванням специфіки певної посади та передбачають застосування професійно орієнтованих інформаційних систем.

При формуванні переліку компетенцій, які визначають успішність професійної діяльності економіста, ми орієнтувалися на розуміння сучасної професійної діяльності, думку роботодавців та вчених-педагогів, аналіз зарубіжного досвіду оцінки компетентності працівників і випускників освітніх установ та наявних нормативних документів, що визначають зміст професійної освіти економістів. Кількість і характер компетенцій визначаються завданнями, які має вирішувати фахівець у своїй професійній діяльності та які дозволяють бути успішними на конкретній посаді. При установленні переліку та конструюванні базових інформаційних компетенцій доцільно виділити типові професійні завдання, які виконують економісти з використанням інформаційних технологій, займаючи різні посади, та сформулювати спільні посадові обов'язки у вигляді компетенцій.

Вивчення нормативних документів, які визначають зміст освіти, місце, роль і обсяг вивчення курсів у програмі підготовки фахівців та містять вимоги до професійної підготовки майбутніх економістів і їх компетентності (Державний класифікатор видів економічної діяльності ДК 009:2005, ОКХ - освітньо-кваліфікаційна характеристика, ОПП – освітньо-професійний план, навчальний план тощо), дозволило встановити, що обрані нами курси належать до першого етапу оволодіння інформаційними технологіями майбутніми економістами і дозволяють формувати ключові компетенції в контексті майбутньої професійної діяльності та базові інформаційні компетенції, які є загальнопрофесійними для цілого напряму економічних спеціалізацій [9, 10].

Дисципліни комп'ютерного циклу, які вивчаються після них, пов'язані з ними, підтримують наступність у навчанні використання комп'ютера в професійній діяльності, передбачають продовження освіти у сфері інформаційних технологій як професійного навчання, диференційованого за обсягом і змістом залежно від обраної спеціальності та спрямованості професійної підготовки й дозволяють формувати спеціальні інформаційні компетенції в контексті майбутньої професійної діяльності. Існує поняття *компетентнісного модуля* − сукупності дисциплін, засвоєння яких приводить до формування компетенцій певного типу [11]. У цьому контексті сукупність усіх дисциплін комп'ютерного циклу, які вивчають економісти за час навчання у вищому навчальному закладі, становить компетентнісний модуль для інформаційної компетентності, оскільки їх засвоєння приводить до формування інформаційних ключових, базових і спеціальних компетенцій.

При визначенні компетенцій, які мають бути сформовані після вивчення обраних нами дисциплін, ми намагались уникнути як дефіциту компетенцій, так і їх розширених інтерпретацій [12]. Було враховано, що, згідно з європейським поглядом, голов-

ним в описі результатів вивчення дисципліни на мові компетенцій є ключове слово „здатен" (що містить „знаю", „розумію", „ціную", „умію робити") для кожної з п'яти абстракцій: знання й розуміння; застосування знань і розумінь; здатність до логічно обґрунтованих суджень; комунікативні навички; готовність до самостійного навчання [13]. Проектування згаданих у даному дослідженні компетенцій на рівень навчальних дисциплін здійснено з використанням технології, запропонованої А.В. Хуторським, яка опирається на рефлексивне виявлення компетентнісного змісту освіти [3].

Формування ключових компетенцій у професійній підготовці майбутніх фахівців стає все більш значущим та визначає їх готовність до майбутньої ролі в суспільстві, до того, щоб посісти гідне місце на ринку праці. Необхідно мати на увазі, що кожна ключова компетенція формується в процесі вивчення низки дисциплін та передбачає виконання певного посадового обов'язку. Здійснімо деталізацію визначених нами ключових компетенцій.

Особистісно-індивідуальні ключові компетенції визначають поведінку майбутнього фахівця в особистому та суспільному житті, відображають індивідуальні якості його особистості та містять такі *складники компетенції*: 1) впевненість у собі, ініціативність, прагнення до професійного успіху; 2) здатність до самовизначення в ситуаціях вибору на основі власних позицій; 3) здатність брати на себе відповідальність, приймати рішення; 4) здатність досягати поставленої мети при виконанні поставлених завдань; 5) здатність до неперервного професійного навчання впродовж усього життя; 6) здатність до самокритики, самооцінки, самоуправління; 7) мобільність, здатність адаптуватись у змінних умовах.

Особистісно-індивідуальні ключові компетенції передбачають наявність сукупності професійно спрямованих потреб, інтересів, мотивів, цінностей, переконань, вольових рис особистості, ціннісних орієнтирів стосовно об'єктів і сфер економічної діяльності та використання сучасних інформаційних технологій при цьому. Формування та розвиток даних компетенцій у процесі вивчення дисциплін комп'ютерного циклу забезпечується:

- професійним спрямуванням змісту, поданням його у формі типових та нестандартних професійно орієнтованих економічних завдань, що вирішуються з використанням сучасних офісних та мережевих інформаційних технологій. Це сприяє виникненню й розвитку мотивації та інтересу до майбутньої професійної діяльності, прагнення до успіху та неперервного навчання протягом усього життя;
- використанням засобів сучасних інформаційних технологій, що впливають на мотиваційно-ціннісну сферу особистості майбутніх фахівців та сприяють формуванню потреб, інтересів, мотивів професійної діяльності з використанням сучасних інформаційних технологій при вирішенні поставлених завдань;
- використанням активних форм і методів навчання, які впливають на вольову та мотиваційно-ціннісну сфери особистості та сприяють формуванню вольових рис особистості майбутніх фахівців, впевненості, ініціативності, самостійності, мобільності, здатності брати на себе відповідальність.

Системно-інструментальні ключові компетенції визначають успішність діяльності майбутнього фахівця в особистому й суспільному житті, відображають його когнітивні та пізнавальні здатності та містять такі *складники компетенції*: 1) здатність до аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення; 2) здатність знаходити причинно-наслідкові зв'язки між явищами; 3) здатність виявляти гнучкість, системність мислення; 4) здатність до критичного мислення; 5) здатність до самоорганізації пізнавальної діяльності, навчання; 6) здатність ставити мету та організовувати її досягнення; 7) здатність розпізнавати проблеми та вирішувати їх; 8) здатність застосовувати знання на практиці; 9) креативність, здатність до творчості; 10) здатність до системного переносу знань та

інновацій у професійній діяльності; 11) здатність до впроваджень; 12) здатність до дослідницької діяльності; 13) здатність до розробки проектів; 14) здатність використовувати техніку.

Системно-інструментальні компетенції передбачають володіння знаннями та вміннями пізнавальної діяльності, методами пізнання, пошуку нового, організації своєї діяльності, у тому числі з використанням сучасних інформаційних технологій, досвідом сприйняття картини світу та розуміння надпрофесійних зв'язків, сукупністю базових знань, умінь, способів діяльності в різних галузях, загальних та за професією. Формування та розвиток системно-інструментальних компетенцій в процесі вивчення дисциплін комп'ютерного циклу забезпечується:

- наявністю трьох класів професійно орієнтованих економічних завдань, що розв'язуються з допомогою засобів інформаційних технологій: конкретно-практичних, інформаційно-пошукових, творчих. Це сприяє формуванню та розвитку логічного, критичного, креативного мислення, здатності до вирішення проблем у майбутній професійній діяльності, здатності використовувати комп'ютерну техніку й організовувати свою пізнавальну діяльність, застосовувати знання на практиці;
- орієнтацією в процесі навчання на самостійну роботу студентів, що сприяє формуванню здатності до самоорганізації в майбутній професійній та пізнавальній діяльності, розвитку самостійності як риси особистості майбутніх фахівців;
- використанням проектних, проблемних методів навчання, конструктивізму, які впливають на операційно-когнітивну та мотиваційно-ціннісну сфери особистості та сприяють формуванню здатності розв'язувати проблеми, ставити мету та досягати її, здатності до розробки проектів, впроваджень та дослідницької діяльності.

Інформаційні ключові компетенції відображають здатність майбутнього фахівця отримувати та аналізувати інформацію в усіх її формах для вирішення поставлених завдань у професійній економічній діяльності й повсякденному житті та містять такі *складники компетенції*: 1) здатність знаходити та відбирати необхідну інформацію з різних джерел, виділяти в ній головне; 2) здатність систематизувати, аналізувати, організовувати, перетворювати, зберігати та передавати інформацію; 3) здатність використовувати комп'ютерні засоби при обробці інформації та спілкуванні.

Інформаційні ключові компетенції передбачають володіння сукупністю знань про інформацію, сучасні інформаційні технології, навички роботи з різними джерелами інформації, уміння використовувати інформаційні пристрої, комп'ютерну техніку, засоби мережевої комунікації, Інтернет. Формуванню та розвитку ключових інформаційних компетенцій у процесі вивчення дисциплін комп'ютерного циклу сприяє опанування навчального матеріалу в рамках вивчення дисциплін „Основи інформаційних технологій" і „Технологія комп'ютерних мереж" та використання в процесі професійного навчання сучасних освітніх інформаційних технологій і обумовлених ними мережевих форм і методів навчання.

Ключові компетенції міжособистісної та соціальної взаємодії визначають успішність існування майбутнього економіста в соціумі, відображають його комунікативні й управлінські здатності та містять такі *складники компетенції*: 1) здатність до міжособистісних відносин, соціальної взаємодії, комунікабельність; 2) здатність визначати своє місце в колективі, державі, оточуючому світі; 3) здатність діяти у сфері трудових професійних відносин відповідно до особистої та суспільної користі; 4) здатність до усного та письмового спілкування рідною та іноземними мовами; 6) здатність репрезентувати себе, свій колектив усно та письмово; 7) здатність до кооперації, урахування точок зору та інтересів інших, професійної роботи в команді; 8) здатність вести перемови, слухати, знаходити компроміс; 9) лідерство, організаційні здібності; 10) менеджмент конфліктів.

Компетенції міжособистісної та соціальної взаємодії передбачають володіння різними видами мовної діяльності, культурними нормами та традиціями, етикою трудових та громадянських відносин, знаннями нормативної та правової бази, знаннями та досвідом виконання типових соціальних ролей, способами спільної діяльності в групі, прийомами дій у щоденних ситуаціях спілкування особистої та професійної сфер.

Формування й розвиток компетенцій міжособистісної та соціальної взаємодії в процесі вивчення дисциплін комп'ютерного циклу з використанням засобів мережевої комунікації забезпечуються використанням колективних і групових методів навчання з опертям на принципи соціального конструкціонізму, які сприяють формуванню й розвитку комунікативної мотивації, усного та мережевого письмового і невербального спілкування, комунікабельності, організаційних здібностей, здатності до міжособистісних відносин, соціальної взаємодії, інтерактивності, здатності до кооперації, урахування точок зору та інтересів інших, професійної роботи в команді.

У сукупності *базових інформаційних компетенцій*, які формуються та розвиваються в процесі вивчення дисциплін „Основи інформаційних технологій" і „Технологія комп'ютерних мереж", виділимо такі *складники компетенції*: 1) здатність до автоматизації власного робочого місця з використанням сучасних офісних та мережевих інформаційних технологій; 2) здатність до оптимального вибору програмного продукту при вирішенні поставлених завдань; 3) комп'ютерна технічна грамотність; 4) здатність до самостійного підвищення кваліфікації із застосуванням комп'ютерних інформаційних технологій.

Базові інформаційні компетенції передбачають при вирішенні типових професійних економічних завдань володіння сучасними методами: роботи з електронними офісними документами різного рівня складності та типу (текстовими документами, розрахунковими таблицями, базами даних); електронного документообігу на основі організації розподіленої обробки даних в локальній та глобальній мережах; ведення електронної комерції та мережевої взаємодії з партнерами; створення гіпертекстових документів і розміщення їх в мережі Інтернет.

Здійснене в результаті проведеного дослідження виділення найбільш значущих для професійного становлення майбутніх економістів ключових компетенцій та установлення переліку інформаційних компетенцій, що формуються в процесі вивчення дисциплін комп'ютерного циклу, є одним із перших кроків в оновленні змісту освіти у термінах компетенцій. Подальшої розробки потребують змістовне наповнення виділених компетенцій, їх узгодження зі знаннями, уміннями, навичками, способами діяльності, засвоєння яких входить до дисциплін комп'ютерного циклу, та ефективні методи їх діагностики.

Список літератури: 1. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / За ред. О.В. Овчарук. – К.: К.І.С., 2004. – 112 с. 2. *Глузман Н. А.* Порівняльний аналіз підходів до розуміння компетентності та компетенції в професійній освіті / *Н. А. Глузман* // Науковий вісник Миколаївського державного університету: Зб. наук. пр. Вип. 23: Педагогічні науки. - Т. 2 / За заг ред. В. Д. Будака, О. М. Пєхоти. - Миколаїв: МДУ, 2008. – С. 67-79. 3. *Хуторской А.В.* Технология проектирования ключевых и предметных компетенций [Електронний ресурс] / А.В. Хуторской // Интернет-журнал „Эйдос". – 12.12.2005. – Режим доступу: http://eidos.ru/journal/2005/1212.htm. 4. Компетентностный подход в педагогическом образовании: Коллективная монография / Под ред. В. А. Козырева, Н. Ф. Радионовой. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2004. – 392 с. 5. *Головань М.С.* Компетентнісний підхід у навчанні інформатики і комп'ютерної техніки студентів економічного ВНЗ /

М.С. Головань // Проблеми інженерно-педагогічної освіти. – 2007. - № 18-19. – С. 19-32. 6. *Лебедева М.Б.* Что такое ИКТ-компетентность студентов педагогического университета и как ее формировать / М.Б. Лебедева, О.Н. Шилова // ИНФО. – 2004. – № 3. – С. 95-100. 7. *Кареліна О.В*. Класифікація практичних умінь майбутніх фахівців з інформаційних технологій / О.В. Кареліна // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: Наук.-метод. журнал. – 2004. – Вип. III-IV. – С. 226-231. 8. *Баловсяк Н. В*. Формування інформаційної компетентності майбутнього економіста в процесі професійної підготовки: дис. кандидата пед. наук: 13.00.04 "Теорія та методика професійної освіти" / Баловсяк Надія Василівна. – К., 2006. - 227 с. 9. *Державний* класифікатор видів економічної діяльності ДК 009:2005 [Електронний ресурс] // Ліга Закон. – 2006. - Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2009_02_02/FIN19567.html. 10. *Вища* освіта в Україні. Нормативно-правове регулювання: Нормативний збірник / За ред. М. Ф. Степка, Л. М. Горбунової. – К.: Форум, 2007. – Т. 1. – 798 с. 11. *Артамонова М.В*. Модуль компетенции – организационная единица образовательной программы (социально-личностные компетенции) / М.В. Артамонова [Електронний ресурс] // Корпоративный портал ГУ-ВШЭ. – Режим доступу: http://new.hse.ru/sites/umu_orazvitie/bolonski%20process/Forms/AllItems.aspx.
12. *Байденко В.И*. Выявление состава компетенций выпускников вузов как необходимый этап проектирования ГОС ВПО нового поколения: Метод. пособие / В.И. Байденко. – М: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2006. – 72 с. 13. *Байденко В.И.* Болонский процесс: проблемы, опыт, решения / В.И. Байденко [2-е изд., испр. и доп.] – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2006. – 111 с.

Н.Н. Болюбаш

ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩИХ ЭКОНОМИСТОВ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ДИСЦИПЛИН КОМПЬЮТЕРНОГО ЦИКЛА

В статье в рамках компетентностного подхода осуществлено выделение наиболее значимых для профессионального становления будущих экономистов ключевых компетенций и установлен перечень информационных компетенций, которые формируются в процессе изучения дисциплин компьютерного цикла.
Ключевые слова: профессиональная компетентность, компетенция, ключевые компетенции, базовые компетенции, информационные компетенции.

N. Bolubash

FORMATION AND DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCES OF THE FUTURE ECONOMISTS AT STUDYING OF DISCIPLINES OF THE COMPUTER CYCLE

The article is based on competence approach to vocational training the future economists. In article is allocated key competences and is established the list of information competences that are formed at studying of disciplines of the computer cycle.
Keywords: professional competence, competence, key competences, base competences, information competences.

Стаття надійшла до редакційної колегії 29.03.2010